

Oponentský posudek na diplomovou práci Bc. Tadeáše Trusiny

Podoby advokační činnosti rodičů dětí s mentálním znevýhodněním za státního socialismu na příkladu organizace Sdružení pro pomoc mentálně postiženým

Katedra obecné antropologie, Fakulta humanitních studií UK, Praha 2024

Posudek zpracoval: Mgr. Michal Synek, Ph.D., FHS UK, michal.synek@fhs.cuni.cz

Posuzovaná práce se zabývá advokační činností, již v 60. a 70. letech 20. století vyvíjeli členové a členky Sdružení na pomoc mentálně postiženým s cílem zlepšit život dětí označených za mentálně postižené. Na základě analýzy primárních dokumentů (konkrétně zpravodaje *Informace členům Národního sdružení pro pomoc mentálně postiženým*) popisuje strategie, s jejichž pomocí Sdružení formulovalo kritiku stávajícího systému sociální péče, moderovalo odbornou a veřejnou debatu a snažilo se vybudovat si pozici respektovaného aktéra v oblasti péče o lidi označené za postižené. Analýza pramenných dokumentů byla provedena důkladně a kvalitně a byla prostřednictvím reflexe sekundární literatury náležitě zasazena do historického kontextu. Studovaný případ – tedy advokační činnost rodičovské platformy zaměřené na problematiku života s „mentálním postižením“ – představuje pozoruhodnou a dosud málo studovanou oblast vztahů lidí žijících s postižením a socialistického státu a jako takový nabízí cenný materiál jak obecným dějinám disability v ČR, tak širšímu historickému bádání o období státního socialismu. **Práci proto doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení „1“ nebo „2“, podle průběhu diskuse během obhajoby.**

1) Jazyk a formální náležitosti hodnocené práce

Text odpovídá formálním požadavkům na magisterskou diplomovou práci. Má adekvátní rozsah, obsahuje všechny předepsané části, anotace jsou stručné a srozumitelné. Text je přehledný a umožňuje dobrou orientaci. Autorovi lze po formální stránce vytknout snad jen poněkud nejasné členění textu v některých pasážích (jako např. na str. 24–25, 49 a 59), obzvláště co se týká odlišení autorského komentáře a delších citací (pokud je organické začlenění citací přímo do textu záměrem, není mi jasné, proč jsou některé citace zvýrazněny kurzívou, zatímco jiné nikoli).

Určité nedostatky je možné objevit také v práci s referencemi, jako např. na str. 101 v bibliografii, kde jsou odkazy na Mužákovou a Nesnídalovou zpracovány nekonsistentně, přičemž u habilitační práce Mužákové chybí vrocení. Odkazy na pramenné texty jsou zpracovány kvalitně, snad až na str. 95, kde, pokud se nemýlím, není uvedena reference na analyzovaný příspěvek ing. Bartoše.

Text je ve všech pasážích srozumitelný a kultivovaně formulovaný, gramatických chyb je v textu velmi málo a v podstatě nestojí za zmínku. Práce si zachovává čtivost i v obtížnějších a obsahově méně zajímavých pasážích, což v sociálně-vědní literatuře zdaleka nebývá

pravidlem. V celém textu jsem narazil jen na několik nejasných či zkratkovitých formulací, jako např. na str. 10:

„Jelikož se jedná o historicko-antropologickou práci věnující se období státního socialismu, vysvětlím nyní, z jakých pozic k pramenné materii přistupuji.“

„To jí umožňuje oddělit analytickou perspektivu od ‘postižení’ jako pouhého objektu výzkumu, což je přístup, kterým se inspiroji.“

2) Tematické vymezení práce, výzkumné otázky, konceptualizace a metodologie

Jak jsem se již zmínil v úvodu, téma práce je zajímavé a vhodně zvolené a jeho zkoumání má potenciál přinést důležité vhledy hned do několika oborů společenského bádání. Z abstraktu a úvodů práce je zřejmé, proč se autor danou tematikou zabývá (oceňuji i osobní poznámku na str. 8–9) a co od své analytické práce očekává. Postřehy, které práce přináší, pak podle mého soudu vhodným způsobem rozvíjejí a obohacují výchozí empirická zjištění a konceptualizace.

Určitou slabinou je podle mého soudu formulace samotných výzkumných otázek, které jsou spíše otázkami vhodnými pro realizaci výzkumu než vodítkem pro čtení a porozumění textu. Jelikož hlavní výzkumné otázky jsou formulovány jako otázky uzavřené, což u kvalitativního výzkumu nepovažuji za šťastné (těžko si např. představuji zápornou odpověď na otázku, zda lze na SPMP nahlížet jako na rodičovskou advokační platformu), relevantní pro čtení hodnocené práce jsou spíše otázky dílčí, které ovšem pro analýzu vymezují pole dosti široké a poněkud nesourodé.

Co se základního teoretického a konceptuálního vymezení týče, oceňuji jak analytický důraz na aktérství rodičů dětí s postižení, tak související ukotvení práce v historiografických pracích snažících se vykročit za ostrou dualitu totalitního státu a utlačovaných občanů, vlastní mnoha historickým pracím věnovaným období státního socialismu. Zvolený primární archiv – tedy jednotlivá čísla věstníku SPMP – se mi jeví jako vhodně zvolené empirické pole pro zkoumání advokačních strategií a praxí, jakož i k promýšlení konkrétní situovanosti advokační činnosti členek a členů SPMP v soudobé politické a společenské realitě.

Jako problematické vnímám vymezení některých pojmů, které autor v práci používá, přičemž některé pojmy jsou vymezeny nedostatečně a u jiných vymezení zcela chybí, jako kdyby se jednalo o pojmy natolik samozřejmé či jednotně pojímané v odborném diskursu, že se jimi není třeba blíže zabývat. Mám na mysli především pojmy relativně okrajové, jako stakeholders, kooptace, prorodičovská organizace, vyjednávání, sociální kapitál, odbornost, eschatologie či cluster, ale též některé pojmy zcela klíčové, jako například často se vyskytující pojem „pole postižení“ (viz str. 14, 44, 97). Jelikož autor v případě tohoto termínu nabízí jen obecný odkaz na *Velký sociologický slovník*, plus překvapivé zjištění v závěru, že se jedná o jeho „vlastní koncept“, čtenář se může jen domýšlet, k jakým společenským proudům tento pojem přiřadit, co si pod ním představí, či čím k

realizovanému výzkumu přispívá. Stejně problematický se mi pak jeví způsob, jakým autor pracuje s objekty a pojmy náležejícími do oblasti studií disability a postižení. Ačkoli na str. 15 autor píše o terminologickém rozlišení analytických a historicko-deskriptivních pojmů, v textu samotném není vždy zcela zřejmé, k jaké z těchto rovin ty které termíny – jako například znevýhodnění, mentální postižení či Downův syndrom – náležejí, a čtenář pak někdy nabývá dojmu, že se nejedná o objekty a pojmy diskursivně konstruované (jak autor sám uvádí na str. 15), ale o jakési samozřejmosti, které lze neproblematicky propojovat s konkrétními subjekty a těly (jako například Downův syndrom s dětmi některých členek a členů SPMP). Prolínání analytické a historicko-deskriptivní roviny textu se mi zdá ne zcela dobře zvládnuté i na několika místech – zdůrazňuji, že jich je v celé práci pouze několik – kdy si čtenář nemůže být zcela jist, kdo hovoří a pronáší soudy, jako např. ohledně „diagnostického profilu postižení“ či „efektu“ návštěv rodičů na „snížení chování náročného na péči“ (na str. 30). Kromě toho lze v práci najít i několik instancí, kdy autor prezentuje svůj vlastní názor, aniž by se věnoval detailnější argumentaci, jako třeba v případě tvrzení, že považovat časně umístování kojenců do ústavní péče za opatření na podporu zaměstnávání by bylo projevem „cynismu“. Právě takovou logiku lze přitom vysledovat v citovaných výpovědích, přičemž soud, zda se v jejich případě jednalo, nebo nejednalo o cynismus, by přinejmenším vyžadoval vymezení tohoto jinak velmi obecného pojmu. Jedná se však opět o ojedinělé případy, které nijak zásadně nesnižují kvalitu analýzy, a zmiňuji je zde především proto, že se týkají širšího metodologického problému problému propojování/odlišování analytické a deskriptivní perspektivy a situovanosti výpovědi výzkumníka/autora textu.

Analýze písemných pramenů z dílny SPMP předcházejí dvě šířeji zaměřené kapitoly, z nichž první je věnována místu lidí označených za mentálně postižené ve společnosti státního socialismu, druhá pak historii samotného Sdružení pro pomoc mentálně postiženým. Navzdory faktu, že obě témata stále patří k tématům nedostatečně prostudovaným, daří se autorovi podat informativní a zajímavý přehled, podepřený studiem relevantní odborné literatury (v případě historie mentálního postižení) nebo výpovědí účastníků popisovaných dějů (v případě historie Sdružení). O některých tvrzeních by jistě bylo třeba dále debatovat – tak například důvodem vymístění ústavů pro lidi s postižením do vzdálených míst a regionů jistě nebyla jen meziresortní rivalita v rámci vlády ČSR – ale právě fakt, že text i v pasážích věnovaných širšímu historickému kontextu podobné otázky vyvolává, svědčí o jeho nesporném přínosu ke studiu dějin disability. Díky vhodné volbě témat, která autor v rámci historické kontextualizace řeší, je oponovanou práci možno považovat za cenný příspěvek k citovaným pracím autorek jako je Winklerová či Kolářová, které se příbuzné problematice v českém (či středoevropském) kontextu věnují dlouhodobě.

3) Analýza a zjištění

Analytická část věnovaná rozboru příspěvků do věstníku *Informace členům Národního sdružení pro pomoc mentálně postiženým* je podle mého soudu nejlépe zpracovanou částí oponované práce. Autor pečlivě a citlivě interpretuje aktérské výpovědi a třídí je do užitečných kategorií, aniž by je svými interpretacemi deformoval, nebo jim podkládal vysvětlení pocházejících z jiných míst a dob. Díky tomu se mu daří vylíčit činnost Sdružení jako dynamický proces hledání rovnováhy mezi různými zájmy a ohledy, přičemž zároveň dochází k podstatnému zjištění, že rodiče dětí s postižením, kteří spolu se spojenci z řad odborníků tvořili jádro sdružení, nebyli ani pasivními oběťmi totalitního socialistického zřízení ani nesmiřitelnými rebely stojícími vždy v opozici ke státní moci, ale především tvůrci a realizátory důmyslných taktik a strategií směřujících k naplnění vlastních vyhládnutých cílů. Právě tento zájem o „střední polohy agentnosti“, jak takové pozice na průsečíku moci a bezmoci nazývá Eve Kosofsky Sedgwick, podle mého názoru činí z oponované práce důležitý příspěvek k promyšlení podstatných historických a sociologických problémů, jako je úloha občanského aktivismu v dějinách státního socialismu, vztah veřejnosti a státu, nebo role „postižení“ a „lidí s postižením“ při formování specifických forem občanské a rodičovské angažovanosti. Postřehy týkající se vyvažování „koaličního“ a „kontestačního“ potenciálu občanských iniciativ (passim), využití socio-materiálních zdrojů, jimiž aktivisté disponovali, v rámci úředně schválených aktivit (str. 84), nebo ostrakizace žen, které odmítly institucionalizaci svých dětí a nevyužily tak plně možnosti nabízené socialistickým státem (str. 83), jsou nebanální a vysoce přínosné. Zajímavé podněty přináší autor i v těch pasážích, kde se snaží pojmenovat témata pro budoucí výzkumný program (str. 93).

V následující části posudku bych rád formuloval několik pochybností týkajících se některých analytických přístupů či postřehů formulovaných v oponované práci, pochybností, které by snad mohly posloužit i jako podnět k diskusi během obhajoby. Lze je možno rozdělit do tří tematických okruhů, týkajících se 1) konceptualizace nejednoznačných objektů, rolí a strategií, 2) konstrukce „postižení“ ve studovaných materiálech, a 3) hlasu lidí označovaných za postižené v diskursu SPMP a v oponované práci samotné.

1) Možná nejužívanějším analytickým termínem celé práce je slovo „ambivalentní“, jímž autor označuje, pokud mu dobře rozumím, některá aktérská stanoviska, která se z určitých pozic mohou jevit jako nesourodá či obtížně slučitelná (autor používá i výrazy pro silnější nesoulad, když hovoří o „protichůdných pozicích“ či „schizofrenii“). Takové hodnocení konkrétních aktérských pozic však vyžaduje vyřešení (nebo alespoň tematizování) dvou důležitých problémů. Jednak si vždy musíme položit otázku, z jakých pozic se dané pozice a strategie jeví jako ambivalentní, a zda je takto vnímají i aktéři samotní. A za druhé, pokud se zdá, že ambivalentní pozice nejsou pro aktéry samotné ve skutečnosti ani zdaleka tak ambivalentní, jak by se (nám) mohlo zdát, je třeba naslouchat aktérským konceptualizacím těchto mnohočetných postojů a hledat k nim adekvátní paralely v teoretickém rejstříku společenských věd. Pokusím se řečené osvětlit několika příklady. Není například možné, že

„ambivalentní“ pozice Boženy Gürtlerové jakožto matky dítěte s postižením a zakladatelky a funkcionářky Sdružení není propojením dvou samostatných pozic, které je z psychologických či strategických důvodů nutno vyvažovat, ale žitou a zároveň reflektovanou(?) jednotou tvořenou částečnými souvislostmi (viz Strathern, Haraway), jednotou, jejíž specifičnost je klíčem k pochopení analyzovaných výroků a situací? A podobně, nejsou strategie a aktivity popisované jako aktivismus nebo hledání konsensu spíše nezbytnou součástí každého úspěšného překladu, a tím i každého úspěšného síťování, než protikladnými postoji generujícími nesoulad (viz Callon, Latour, Law)? Ačkoli se v obou případech jedná o otázky empirické, a tudíž zodpověditelné jedině společně s aktéry, prostřednictvím empirického zkoumání jejich činů a výpovědí, kladu je zde spíše jako podnět k hledání vhodnějších konceptualizací nejednoznačnosti (než jakým dáváme prostor užíváním výrazů jako „protichůdnost“ či „schizofrenie“ – metaforické užití tohoto termínu se mi v kontextu studií postižení zdá být obzvláště problematické). Kladu je však rovněž proto, že se autor takovým alternativním konceptualizacím v některých pasážích textu přibližuje, tak jako tehdy, když popisuje problematické vztahy laickosti a expertízy (viz Dewey, Marres) v rámci veřejnosti shromážděné kolem záležitosti postižení, což mu umožňuje povšimnout si způsobů, jimiž se „laici“ vládnoucí expertízou zkušenosti stávají respektovanými a vlivnými hráči.

2) Na str. 15 autor uvádí, že je důležité „na ‚postižení‘ pohlížet jako na něco, co je vyjednáváné skrze interakce mezi lidmi s postižením, jejich rodiči a odborníky“. Z toho vyplývá, že na základě popisů těchto interakcí, jimž se autor věnuje, by mělo být možné říci i něco o tom, jaké „postižení“ je popisovanými interakcemi konstruováno (či zjednáváno, jak by řekla Mol). Lze na základě analýzy aktérských výpovědí a primárních a sekundárních historických pramenů říci něco bližšího o onom konkrétním „mentálním postižení“, s nímž žili děti členek a členů Sdružení, nebo o „mentálním postižení“ konstruovaném na půdě olomoucké katedry speciální pedagogiky? Jakých podob „mentální postižení“ nabývalo v různých situacích a v rámci různých odborných a laických diskursů, a jak tyto konkrétní podoby „mentálního postižení“ ovlivňovaly životy těch, kdo byli s tímto diskursivním objektem usouvztažněni?

3) Třetím tématem, které bych tu rád pozvedl, je téma hlasu samotných lidí označených za mentálně postižené. Považuji za významné, že potřebu naslouchat hlasu samotných „postižených“ hlásá v celé oponované práci pouze Dr. Sasín (str. 67–68), speciální pedagog a jeden z příspěvateľů analyzovaného věstníku. Sami lidé označení za mentálně postižené v práci sami vůbec nepromlouvají, takže o jejich postojích k řešeným problémům se čtenář/ka nedoví zhola nic. Zrcadlí tato skutečnost věrně studované materiály? A pokud ano, o čem absence jejich hlasu vypovídá? Jakým způsobem a kým – pokud vůbec – jsou reprezentováni? Stejně otázky, které zde formuluji vzhledem ke studovanému empirickému poli, však můžeme položit i vůči oponované práci samotné. Kdo a jakým způsobem reprezentuje hlas lidí označených za postižené v práci, jejímž hlavním tématem jsou advokační snahy občanského sdružení stavícího se za jejich zájmy?

Závěrem bych rád poděkoval, že jsem mohl práci Tadeáše Trusiny oponovat, a zopakoval celkové pozitivní hodnocení. **Práci s radostí doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení „1“ nebo „2“, podle průběhu diskuse během obhajoby.**

V Řepešíně dne 24. ledna 2024

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'M. Synek', written in a cursive style.

.....
Mgr. Michal Synek, Ph.D.